

Media radykalnych ruchów społecznych w dobie globalizacji (przykład środków komunikowania ruchu anarchistycznego)

PAWEŁ MALENDOWICZ

Przełom XX i XXI w. to okres przyspieszonych zmian w sferze polityki, stosunków społecznych i gospodarczych oraz kultury. Charakteryzują się one kompresją czasu i przestrzeni. Mają charakter przedmiotowy, a jednocześnie światowy zasięg. Epoka globalizacji cechuje się uniformizacją i uniwersalizacją wymienionych segmentów ludzkiej aktywności, ale też ich fragmentaryzacją i dywersyfikacją. Na świecie następuje przyspieszony rozwój technologiczny, ale w dalszym ciągu nie zostały do niego włączone olbrzymie przestrzenie kuli ziemskiej, których mieszkańcy partycypują w globalizacji w sposób bierny, jako „dostawcy” siły roboczej i surowców. Wyraźne przyspieszenie następuje w badaniach i wdrażaniu technologii ekologicznych, ale nie wpłynęło to na wzrost poziomu bezpieczeństwa ekologicznego planety. Następuje wzrost zamożności już zamożnych warstw społecznych, ale zwiększa się dystans pomiędzy bogactwem i biedą. Rozprzestrzenia się idea demokracji, ale jej mechanizmy w samym środku świata demokratycznego ulegają osłabieniu. Następuje przyspieszenie procesów

komunikowania, ale rozwój tej dziedziny nie stwarza nadziei dla wykluczonych regionów świata. W sferze kultury postępuje jej ujednoczenie w skali świata, ale nieodłącznym tego procesem jest ujawnianie się tendencji przeciwnych. Globalizacja łączy się z licznymi szansami na rozwój społeczny, ale też zagrożeniami dla społeczeństw świata¹.

Wraz z postętami globalizacji na znaczeniu zyskują zwolennicy i propagatorzy jej reform albo antyglobaliści, dla których przemiany w świecie opierające się na zasadach neoliberalizmu (liberalizacja i deregulacja w gospodarce oddziałujące na sferę polityki i kultury) są niemożliwe do zaakceptowania. Według nich jej skutkiem jest pauperyzacja oraz izolacja i deprivacja obejmująca grupy społeczne, które nie czerpią zysków z przemian globalizacyjnych.

Ruch (ruchy) antyglobalizacyjny nie jest jednolity. Tworzony jest przez wielość często zróżnicowanych tendencji, struktur organizacyjnych, sieci i nieformalnych grup, a także, choć rzadziej, partii politycznych. Jego elementem są komuniści, ekolodzy, antykorporacjoniści, nacjonałiści, feministki i ruchy tęczowe, ruchy wsparcia meksykańskich zapatystów, którzy symbolicznie zapoczątkowali protest antyglobalistów, a także inne ruchy, które same zostały poszkodowane w wyniku przemian przełomu XX i XXI w. lub reprezentują (albo uważają się za reprezentantów) upośledzone grupy, klasy i warstwy społeczne².

Elementem protestu antyglobalizacyjnego jest ruch anarchistyczny³. Jest on jednym z radykalnych ruchów społecznych, charakteryzujących się dążeniami do fundamentalnych zmian, odwrócenia hierarchii wartości w nieprawidłowo z jego perspektywy ideologicznej funkcjonującym społeczeństwie.

Geneza aktywności współczesnych anarchistów tkwi w XIX w. Wówczas określone zostały nadrzędne idee konstytuujące ten kierunek myśli politycznej. Wśród nich wartością autoteliczną i dominującą jest wolność. Ona, jako

1 Por. E. Polak, *Ekspansja komercyjnej kultury konsumpcyjnej jako jeden z przejawów globalizacji*, [w:] *Stawiać pytania, szukać odpowiedzi. Księga dedykowana Profesor Urszuli Świętochowskiej*, red. A. Chodubski, E. Polak, Sopot 2008, s. 464-472; E. Polak, *Wpływ globalizacji na system demokratyczny*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2003, nr 1, vol. 2, s. 21-32; A. Chodubski, *Idea i praktyka nowego regionalizmu a globalizacja cywilizacji*, [w:] *Regionalizm a globalizacja. Polska – Unia Europejska oraz inne zjawiska i procesy regionalne świata*, red. A. Chodubski i in., Gdańsk 2007, s. 9-24; M. Megier, *Globalizacja biedy czy globalizacja dostatku? Zarys dyskursu*, Koszalin 2010. Zob. też: M. Megier, *Modne słowo „globalizacja”. Krytyczny przegląd definicji*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2009, vol. 21, s. 45-56; J.A. Scholte, *Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie*, Sosnowiec 2006.

2 A. Wojtaszak, *Radykalne ruchy społeczne a problem bezpieczeństwa w Unii Europejskiej*, [w:] *Unia Europejska jako współczesny aktor stosunków międzynarodowych*, red. J. Knopek, Toruń 2009, s. 242-243; M. Castells, *Siła tożsamości*, Warszawa 2008, s. 141-144.

3 Niniejszy artykuł został oparty na fragmentach książki autora pt. *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013.

idea pierwotna, decyduje o krytyce kierowanej przez anarchistów wobec wszystkich instytucji i organizacji, których istnienie opiera się na przymusie i przemocy. Wśród nich najistotniejszą jest państwo. Niemniej jednak anarchiści kwestionują także zasadność funkcjonowania wojska, zinstytucjonalizowanej religii, systemu gospodarczego opierającego się na zasadach kapitalistycznych, systemów edukacji, wzorów obyczajowości i kultury, a szerzej – każdej formy władzy. Wszystkie one mają ograniczać wolność, a zatem pozostają w niezgodzie z nadrzędnym wyznacznikiem anarchizmu.

Oblicze ideowe ruchu kształtują setki krajowych i lokalnych struktur organizacyjnych oraz organizacje międzynarodowe: International of Anarchist Federations – L'Internationale des Fédérations Anarchistes (IAF/IFA) (powstała w 1968 r., współcześnie zrzesza grupy i federacje z Wielkiej Brytanii i Irlandii, Francji i Belgii, Niemiec i Szwajcarii, Hiszpanii i Portugalii, Włoch, Białorusi, Bułgarii, Czech i Słowacji oraz Argentyny) oraz International Workers' Association (IWA) (powstała w 1922 r., współcześnie tworzona jest przez struktury organizacyjne z Francji, Hiszpanii, Niemiec, Norwegii, Portugalii, Wielkiej Brytanii, Włoch, Polski, Rosji, Serbii, Słowacji oraz Argentyny i Brazylii). O obliczu ruchu decydują wreszcie setki tytułów prasowych ruchu anarchistycznego i witryn internetowych tworzonych przez anarchistów.

Media anarchistów i sam proces komunikowania cechują się specyfiką właściwą ruchom o programach skierowanych przeciwko systemom politycznym współczesnych państw, w związku z czym funkcjonują nieformalnie i nielegalnie albo legalnie, ale niekiedy balansują na granicy zgodności z prawem.

Stosując kryterium nośnika środków komunikowania w ruchu anarchistycznym, można je podzielić na:

- drukowane: prasa (regularna i nieregularna, oficjalna i ziny⁴), informatory, biuletyny wewnętrzne, pisma okazjonalne (wydawane dla uczczenia wydarzeń historycznych lub w związku z bieżącymi wydarzeniami, np. protestami),
- elektroniczne: portale internetowe grup anarchistycznych, portale in-

4 Określenia „zine”, „zin” lub „fanzine” pochodzą od słowa „magazine”, stanowiąc jego skrótową formę i przejaw odrzucenia oficjalnych środków masowego komunikowania zarówno w treści, jak i kształcie wydawniczym. Ziny są elementem alternatywnego obiegu prasowego istniejącego poza obiegiem oficjalnym, funkcjonującym zgodnie z przepisami prawa, w tym normami określonymi w przepisach prawa prasowego. Wydawnictwa zinowe mogą stanowić pierwszy etap rozwoju tytułu prasowego, po którym następuje zalegalizowanie działalności redakcji i wydawnictwa. Zob. też: P. Dunin-Wąsowicz, *Inny obieg*, „Polityka” 1991, nr 47 (1803), s. 8; M. Eden, *Zinofilia*, „Punk Not Dead” [brak daty wydania], nr 1, s. 5; M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992, s. 23–25; P. Malendowicz, *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008, s. 85–91.

ternetowe, wokół których grupują się internauci, informacyjne, fora dyskusyjne, a także radio i telewizja internetowa.

Poza prasą i internetem anarchiści stosują także artystyczne formy przekazu, jak muzyka, literatura, graffiti, plakat, sporadycznie wykorzystują formę komiksu.

Istotną funkcję w zakresie wymiany informacji i propagandy pełni prasa drukowana. Rozwój prasy następował równolegle do kształtowania się ruchu. Historycznie możliwości drukowania czasopism były limitowane z uwagi na typ systemu politycznego oraz ograniczenia techniczne i finansowe. Współcześnie wydawanie prasy, szczególnie w obiegu alternatywnym, nie wymaga znaczących nakładów finansowych i umiejętności technicznych.

Informując, interpretując i komentując, prasa anarchistyczna petryfikuje ruch lub też jest przyczyną konfliktów wewnętrznych, a także mobilizuje do działań w imię określonych celów. Jej zadaniem, jak określili to redaktorzy serbskiego czasopisma „Direktna Akcija”, jest również „odkrycie obłudy i korupcji systemu, w którym żyjemy, a także wezwanie do walki”⁵.

Prasa anarchistyczna obfituje w tytuły czasopism, co świadczy o wielości inicjatyw w zakresie działań związanych z wymianą informacji i propagandą. Do istotnych tytułów ukazujących się w Europie na przełomie XX i XXI w. zaliczyć należy następujące: „Tierra y libertad”, „CNT. Organo de la Confederación Nacional del Trabajo”, „Solidaridad Obrera”, „Anarcosindicalista”, „Catalunya”, „Solidariedade Obreira” (Hiszpania), „Boletín Anarco-Sindicalista”, „Apoio Mútuo” (Portugalia), „Le Monde Libertaire”, „Infos & Analyses Libertaires”, „Alternetive libertaire”, „Combat Syndicaliste”, „No Pasaran!”, „Miaouu” (Francja), „Umanità Nova”, „Libertaria”, „Germinal”, „Sicilia Libertaria”, „Collegamenti Wobbly”, „A-Rivista Anarchica” (Włochy), „Organise!”, „Resistance”, „Green Anarchist”, „Freedom”, „Black Flag”, „Counter Information”, „Underdog”, „Class War”, „Red & Black Revolution. A Magazine of Libertarian Communism”, „Workers Solidarity” (Wielka Brytania i Irlandia), „A voix autre” (Belgia), „Buiten de Orde” (Holandia), „Direkte Aktion. Anarchosyndikalistische Zeitung”, „Graswurzelrevolution”, „Dokument A. Berliner anarchistisches Jahrbuch”, „Straflos. Abolitionistische Streitschrift”, „Wildcat” (Niemcy), „Soziale hängematte”, „Schwarze Distel” (Austria), „Direkt Aktion” (Szwecja), „Βαβλωνία”, „Black Out” (Grecja), „Direktna Akcija” (Serbia), „Sloboda” (Macedonia), „Svobodna Myśl” (Bułgaria), „Szabad alternativa” (Węgry), „A-kontra”, „Existence”, „Solidarita”, „Konfrontace”, „Svobodná Práce”, „Podaj d’alej”, „Zdola!”, „Žerme

5 „Direktna Akcija” 2002, nr 1, s. 1.

bohatej”, „Přímá Cesta”, „Siréna” (Czechy i Słowacja), „Mać Pariadka”, „Inny Świat”, „Przegląd Anarchistyczny”, „A Cappella”, „Fraternité”, „Anarcholl”, „Psychopata”, „Rebeliant Poranny”, „Homek”, „A-tak”, „Inicjatywa Pracownicza”, „Lokomotywa bez Nóg”, „Monada”, „Rewolta”, „Tej”, „Uczeń i Uczennica” (Polska), „Alternatiiv” (Estonia), kilkanaście pism rosyjskich, w tym: „Solidarność”, „Wola”, „Sytuacja”, „Autonom”, „Basta!”, „Crossing Borders”, „Antipolitika” (Rosja), „Navinki” (Białoruś), „Anarkiista Debato”, „Abolishing the Borders from Below. Anarchist Courier from Eastern Europe” (międzynarodowe). Historia niektórych z nich sięga XIX w. – podobnie jak samego ruchu anarchistycznego, innych pierwszej połowy XX w., ale gros z nich to czasopisma współczesne, efemeryczne, wydawane już pod koniec XX w. i na początku nowego stulecia.

Redakcje wydawnictw ruchu anarchistycznego składają się najczęściej z jednej do kilkunastu osób. Nie pobierają wynagrodzenia za swoją pracę, która jest ich pozazawodową formą aktywności. Nie jest zatem ich źródłem utrzymania, w niektórych przypadkach może stanowić jednak dodatkowy dochód.

Redakcje z reguły nie ujawniają nakładów czasopism. Najprostsze technicznie wydawnictwa zinowe ukazują się w nakładzie 100–200 egzemplarzy, wydawnictwa profesjonalne nawet w nakładzie kilkunastu tysięcy egzemplarzy. Biuletyny wewnętrzne kierowane są do uczestników grup i ich sympatyków, od czego uzależnione są ich nakłady. Dla przykładu szwedzka „Direkt Aktion” ukazuje się w nakładzie 2 tys. egzemplarzy cztery-pięć razy w roku⁶. Pismo „Arbetaren” ma 3 tys. subskrybentów, a „Brand” wydawany jest w nakładzie ok. 1 tys. egzemplarzy⁷. Niemiecka „Utopia” wydawana była początkowo w nakładzie 10 tys., a następnie 25 tys. egzemplarzy⁸. Gazeta hiszpańskiej CNT ma 6 tys. prenumeratorów⁹. Jesienią 1985 r. sprzedano prawdopodobnie 12 tys. egzemplarzy pisma „Class War”¹⁰. Był to okres szczytowej popularności periodyku. Białoruskie „Navinki” kopiowane były w liczbie 10 tys. egzemplarzy¹¹. Wydawany w 1991 r. w Czechosłowacji zin

6 Om Direkt Aktion, <http://www.direktaktion.se/om.php> (odczyt: 9.03.2011).

7 SAC Syndikalisterna (wywiad z R. Fleisherem, członkiem Syndikalistiska Ungdomsförbundet i Sveriges Arbetares Centralorganisation, 2001), „A-tak” 2002, nr 5, s. 36.

8 List od: D. Werdermann – Redaktion „Utopia”, poczta elektroniczna (11.07.2010).

9 M. Castells, *Nowe siły witalne anarchizmu, ideologii XXI wieku wspieranej technologicznie*, 30.08.2007, http://cia.bzzz.net/nowe_sily_witalne_anarchizmu_ideologii_xxi_wieku_wspieranej_tech_nologicznie (odczyt: 2.08.2010).

10 *Class War*, „Fraternité” [brak daty wydania, ok. 1990], nr 3, s. 27.

11 *Interview: Anarchism, the USSR, Alternative Media and Belarus*, 11.01.2006 (za: „Organise!”), <http://libcom.org/news/article.php/anarchism-belarus-interview-110106> (odczyt: 3.08.2010); *Navinki. Wywiad z Paulukiem Kanawalchukiem, redaktorem naczelnym pisma*, 2004, „Inny Świat” [brak daty wydania], nr 20, s. 39.

„Radikál” miał nakład 150 egzemplarzy¹². Polskie wydawnictwo „Przegląd Anarchistyczny” ukazuje się w nakładzie 500 egzemplarzy.

Zróznicowana jest częstotliwość wydawania tytułów. Zwykle ukazują się w odstępach 1–2 miesięcy i półrocznych. Do rzadkości należą czasopisma wydawane częściej. Są to zwykle periodyki rozbudowanych struktur ruchu anarchosyndykalistycznego. Nierzadko czasopisma są rocznikami. Zróznicowana jest jednak ich objętość. Biuletyny wewnętrzne mają zwykle 2–12 stron formatu A5, miesięczne wydawnictwa organizacji anarchosyndykalistycznych liczą kilkanaście stron dużego formatu gazetowego, zaś publikacje o treściach analitycznych i publicystycznych, o mniejszej częstotliwości publikowania, liczą od kilkudziesięciu do powyżej 100 stron formatu A5 lub A4.

Ceny gazet również są zróznicowane: od egzemplarzy darmowych (np. jedna z gazet na Ukrainie), poprzez 50 pensów (np. „Freedom” i „Organise!” w Wielkiej Brytanii na początku lat 90.) i 1,50 funta („Organise!” po tym okresie), 3–10 zł za gazety w Polsce w latach 90. i powyżej 10 zł po 2000 r., po 5 funtów („Do or Die!” kolportowany w Wielkiej Brytanii).

Prasa ruchu anarchistycznego wydawana i kolportowana jest w dwóch systemach. W pierwszym z nich czasopisma wydawane są zgodnie z przepisami prawa, ich tytuły są zarejestrowane w stosownych instytucjach i mają numerację ISSN, sprzedawane są w formie wysyłkowej, przez organy związków zawodowych oraz w wyznaczonych punktach sprzedaży prasy. Zasadą funkcjonowania drugiego systemu, stanowiącego alternatywny obieg prasy, jest kolportowanie wydawnictw ruchu w formie wysyłkowej, w infoshopach lub podczas targów wydawnictw ruchu. Jego istotą jest to, że jeden egzemplarz czytany może być przez więcej niż jedną osobę. Dotyczy to przede wszystkim niskonakładowych czasopism zinowych. Stąd ich nakłady nie świadczą o liczbie czytelników. Ponadto precyzyjne określenie liczby odbiorów prasy utrudnia nieregularność ukazywania się czasopism. Zwykle nawet pierwsze regularne wydania zmieniają częstotliwość ukazowania się, stając się pismami nieregularnymi.

Obraz wydawnictw drukowanych uzupełnia publikowanie książek, broszur i pism ulotnych. Na terenie całej Europy wydawane są teksty prekursorów ruchu tworzących w XIX w., liczne teksty informacyjno-propagandowe wyjaśniające istotę poszczególnych nurtów anarchizmu i stanowiska ruchu wobec problemów współczesności. Są one nader często publikowane także w internecie.

Poza drukowanymi środkami komunikowania istotnym, a następnie dominującym środkiem stały się media internetowe. Internet upowszech-

¹² „Autonomie” 1991, nr 0, s. 12.

niany jest w ruchu anarchistycznym od połowy lat 90. XX w. Początkowo uzupełniał system obiegu informacji w ruchu, docierając do nielicznych jego uczestników, następnie zaś stopniowo wypierał prasę drukowaną, publikując jej treści w sieci w formie przekazu elektronicznego. Po 2000 r. na terenie niemal całej Europy stał się środkiem komunikowania szybszym i tańszym, a stąd powszechnie dostępnym, zaś w ruchu anarchistycznym – środkiem dominującym.

Formy komunikowania w ruchu anarchistycznym z wykorzystaniem internetu można usystematyzować, stosując kryterium rodzaju autorów i treści przekazu:

- portale informacyjne będące przekąźnikami bieżących informacji związanych z funkcjonowaniem ruchu, rzadziej tworzące przekaz multimedialny,
- strony grup i federacyjnych struktur organizacyjnych ruchu informujące o ich celach i bieżącej aktywności, funkcjonujące w formie odrębnych witryn, rzadziej blogów internetowych,
- strony redakcji czasopism anarchistycznych, dublujące treści prasowe i uzupełniające je o przekazywanie bieżących informacji,
- wizytówki grup anarchistycznych i pojedynczych działań akcyjnych niezawierające odnośników wyjaśniających i systematycznie aktualizowanych treści,
- fora internetowe będące miejscem wymiany informacji i opinii,
- inne strony, np. bibliotek, punktów dystrybucji, encyklopedyczne, zawierające odpowiedzi na „najczęściej zadawane pytania” (FAQ) dotyczące anarchizmu.

Szczególną rolę w sieci elektronicznego komunikowania odgrywają portale międzynarodowe, a wśród nich Anarchopedia (<http://www.anarchopedia.org>), która jest anarchistyczną wersją Wikipedii. Ma liczne odmiany i kalki krajowe. W 2006 r. odbyło się międzynarodowe wirtualne spotkanie „anarchopedystów”. Uczestniczyli w nim autorzy z Europy i Ameryki Południowej. W czasie dyskusji rozważano zasadność tworzenia międzynarodowej organizacji wspierającej Anarchopedię, możliwość afiliacji przy IAF/IFA i sposoby finansowania serwerów. Poruszono także kwestię wypracowania w ramach sieci tzw. *anarchist point of view* (anarchistyczny punkt widzenia), w odróżnieniu od neutralnego punktu widzenia promowanego przez sieć Wikipedia¹³.

Informacyjny profil ma międzynarodowy i wielojęzyczny portal A-infos (<http://www.ainfos.ca/>), tworzony przez anarchistów z 15 regionów języko-

13 Centrum Informacji Anarchistycznej, 21.05.2006, http://cia.bzzz.net/i_miedzynarodowe_spotkanie_anarchopedystow (odczyt: 31.07.2010).

wych świata. Podobne cele ma encyklopedia autorów tekstów o anarchizmie *Recollection Used Books* (<http://recollectionbooks.com/bleed/>). Teksty, pliki audio i wideo gromadzi portal *Anarchist Writers* (<http://anarchism.pageabode.com/>). Nowe środki masowego przekazu, tj. multimedia internetowe, radiowe i telewizyjne, a także wykorzystujące cyfrowe możliwości archiwizacji i udostępniania dźwięku i obrazu, jak np. *A-Infos RadioProject* (<http://www.radio4all.net/>) czy *Anarchy-TV.com* (<http://anarchy-tv.com/>) często redagowane są poza Europą i umieszczane na pozæuropejskich serwerach.

Funkcją bieżącego informatora, który służy jako źródło wiedzy dla uczestników ruchu antyglobalizacyjnego, w tym anarchistycznego, pełni *Independent Media Center – Indymedia* (<http://www.indymedia.org/>), którego sekcje działają na terenie całej Europy. W niektórych państwach *Indymedia* to jedyne niezależne media, z których wiadomości czerpią i do których informacje przekazują m.in. anarchiści.

Anarchiści interesują się projektami internetowymi działającymi na rzecz meksykańskich zapatystów. Naomi Klein podała, że ok. 2001 r. w 26 krajach istniało 45 tys. stron internetowych dotyczących zapatystów, a komunikaty jednego z przywódców ruchu, Marcosa, dostępne były w 14 językach świata¹⁴.

Internet jest nowym globalnym, szybkim i coraz powszechniejszym środkiem komunikowania. Jest wykorzystywany przez ruch anarchistyczny do rozbudowywania sieci obiegającej struktury organizacyjnej ruchu, ale też tworzenia nowej swoistej sieci wirtualnej. Cechuje ją skupianie się wokół portali internetowych pojedynczych osób, często fizycznie anonimowych wobec siebie, sympatyzujących z określonymi nurtami myśli politycznej lub propagowanymi metodami walki. Z kolei tradycyjne grupy anarchistów cechuje wzajemna znajomość uczestników oraz zachodzące między nimi osobiste relacje. W przypadku grup skupionych wokół portali relacje mają wymiar wyłącznie wirtualny, nie zaś rzeczywisty. Mogą przerodzić się w rzeczywiste stosunki społeczne w sytuacji zrealizowania mobilizacyjnej funkcji mediów i podjęcia określonych działań, np. zorganizowanie manifestacji lub zamieszek, poprzedzonych dyskusjami na forach, wymianami opinii o taktyce, miejscu i czasie wystąpienia. Ich efektem jest też tworzenie mediów, zwykle informacyjnych i encyklopedycznych. W epoce przekształcania tradycyjnych ruchów społecznych w ruchy sieciowe internet odgrywa szczególną rolę w petryfikacji ich celów, określaniu zadań bieżących, wymianie informacji i mobilizowaniu uczestników. Jak uznał Tomasz Go-

14 N. Klein, *Mury i wyłomy, czyli bariery i szanse. Doniesienia z linii frontu debaty o globalizacji*, Warszawa 2008, s. 254.

ban-Klas, ma zasięg transgraniczny, w niezwykle sposób ułatwia maskowanie własnej osoby, czasu i miejsca działalności, zachęca do bezkarności i odwraca tradycyjne relacje, w których nadawca jest powszechnie znany, a odbiorca anonimowy¹⁵.

Funkcjonowanie środków komunikowania wiąże się zatem z realizowanymi przez nie zadaniami. Tradycyjne media pełnią następujące funkcje w społeczeństwie:

- informacja: dostarczanie informacji, wskazywanie stosunków władzy, wspomaganie innowacji, adaptacji i postępu;
- korelowanie: wyjaśnianie, interpretowanie i komentowanie, zapewnianie wsparcia uznanym autorytetom i normom, socjalizacja, koordynacja działań, budowanie konsensusu, ustalanie hierarchii ważności;
- ciągłość: wyrażanie dominującej kultury, uznawanie subkultur i zmian kulturowych, formowanie i podtrzymywanie wspólnoty wartości;
- rozrywka: dostarczanie okazji do zabawy, redukcja napięcia społecznego;
- mobilizacja: kampania w imię celów społecznych w sferze polityki, wojny, gospodarki, pracy, religii¹⁶.

Media ruchu anarchistycznego pełnią funkcje podobne, jednakże w odniesieniu do jego uczestników i jednocześnie odbiorców informacji czy w ramach przekazu dwukierunkowego – uczestników systemu obiegu informacji o charakterze poziomym. Funkcje te realizowane są rzadziej wobec świata zewnętrznego. Rola niektórych funkcji jest jednak marginalna zarówno dla podtrzymania istnienia ruchu, jak i propagandy skierowanej do odbiorców zewnętrznych. Przykładem jest rozrywka, której media anarchistyczne dostarczają w skromnej ilości, jeśli już, to w sferze propagandy wewnątrz ruchu, rzadziej skierowanej na zewnątrz, czego przykładem jest satyra polityczna.

Proces komunikowania masowego, charakterystyczny dla mediów tradycyjnych i oficjalnych, jest różny od systemu komunikowania radykalnych ruchów społecznych, w tym anarchistycznego. Komunikowanie anarchistów odbywa się w dwóch wyraźnie rozgraniczonych obszarach. Skierowane jest do wnętrza obszaru aktywności ruchu i odbywa się wewnątrz ruchu, a także, choć rzadziej, do świata zewnętrznego i obejmuje relacje ruchu ze światem zewnętrznym. Tak ukierunkowana komunikacja ma rozmaite zadania i role:

- w obszarze wewnętrznym ruchu (w sieci organizacyjnej i wirtualnej) środki komunikowania pełnią następujące funkcje: wymiany infor-

15 T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005, s. 228.

16 D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa 2007, s. 111-112.

macji, koordynacji działań, upowszechniania i wzmacniania nowych tendencji ideowych,

- w obszarze relacji ruch – świat zewnętrzny: kierując idee anarchistyczne na zewnątrz systemu, z uwagi na dominowanie innych mediów, anarchistyczne środki komunikowania pełnią w ograniczony sposób funkcję propagandową oraz funkcję wprowadzania informacji zewnętrznych do systemu, ich transformacji i propagandy wewnątrz ruchu.

Tabela 1. Cechy procesu komunikowania masowego i komunikowania w ruchu anarchistycznym

Proces komunikowania masowego według D. McQuaila	Komunikowanie w ruchu anarchistycznym (relacje wewnętrzne i zewnętrzne)
Wielka skala rozpowszechniania odbioru	Mała skala rozpowszechniania odbioru
Jednokierunkowy przepływ	Często dwukierunkowy przepływ
Asymetryczność relacji	Odbiorca może być twórcą
Depersonalizacja i anonimowość	Skonkretyzowany i znany nadawca treści drukowanych, dla przekazu zewnętrznego – anonimowy
Relacje manipulacyjne lub rynkowe	Relacje nierynkowe, często manipulacyjne
Standaryzacja treści przekazu	Zróżnicowanie treści przekazu

Źródło: D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa 2007, s. 73 oraz wyniki badań własnych

Komunikowanie masowe cechuje wielka skala rozpowszechniania odbioru, która w dobie globalizacji przybiera zasięg ponadgraniczny. Masowe media dostępne są w różnych, często odległych, zakątkach świata. Granicą dla nich mogą być niedemokratyczne systemy polityczne, a także zróżnicowanie językowe. Drugą przeszkodą jest jednak tylko pozorna, wszak z informacji i przekazów obcojęzycznych korzystają media krajowe. W sprzeczności do masowości tradycyjnych środków komunikowania przekaz ruchu anarchistycznego cechuje się małą skalą rozpowszechniania odbioru. Spowodowane jest to ograniczonym zasięgiem prasy drukowanej i brakiem masowego wsparcia dla anarchizmu, co wpływa z kolei na komunikowanie w internecie. Milionowe nakłady czasopism i rzesze odbiorców przekazu dźwiękowego i obrazu są nieporównywalne z setkami lub tysiącami nieregularnie publikowanych czasopism wydawanych przez ruch anarchistycz-

ny. Niektóre czasopisma mają jednak charakter międzynarodowy zarówno w treści, jak i zasięgu terytorialnym, ale ich nakłady znacząco nie różnią się od nakładów pism krajowych. Próbą dotarcia do odbiorców wielonarodowych jest wydawanie czasopism w języku angielskim. Internet z kolei jest środkiem komunikowania masowego w ruchu antyglobalizacyjnym jako całości (choć nie zawsze w jego częściach składowych). Treści w nim zamieszczane przekraczają granice, a na skuteczność dotarcia do odbiorcy mają wpływ publikacje wielojęzyczne. W ten sposób antyglobaliści wykorzystują globalne środki komunikowania.

Komunikowanie masowe cechuje jednokierunkowy przepływ. W przypadku komunikowania w ruchu antyglobalizacyjnym, szczególnie anarchistycznym, komunikowanie cechuje się dwukierunkowością przepływu informacji. Antyglobaliści chętnie wykorzystują takie środki jak fora dyskusyjne, zaś anarchiści redagujący niskonakładowe czasopisma zinowe są zwykle nieanonimowymi uczestnikami grup i społeczności, w których są one kolportowane. Jest to przyczyną zwrotnego oddziaływania treści tworzonych przez uczestników ruchu (nadawców) i kierowanych do grupy ideologicznego odniesienia (odbiorców).

W przypadku ruchu anarchistycznego nie występuje wyraźna asymetryczność relacji pomiędzy nadawcą przekazu i jego odbiorcą. Odbiorcy mogą bowiem również tworzyć przekaz, co jest skutkiem wspomnianego wyżej dwukierunkowego przekazu. Nie jest to jednak cecha charakterystyczna komunikowania ruchu antyglobalizacyjnego jako całości. Inne części ruchu nie zawsze opierają się na zasadach właściwych ruchowi anarchistycznemu, nadto zaś masowy ruch antyglobalizacyjny, posiadający formalnych lub nieformalnych liderów, w sposób ograniczony wpływa zwrotnie na nich właśnie z uwagi na wspomnianą masowość. Między liderami ruchu (nadawcami) a uczestnikami (odbiorcami) mogą wystąpić asymetryczne relacje. Takie sytuacje mają miejsce nie tyle w przekazie drukowanym – ciągłym, ile podczas sformalizowanych zgromadzeń ruchu i wydawanych przezeń pism okazjonalnych, często niepodlegających zasadzie ciągłości przekazu.

Komunikowanie masowe cechuje depersonalizacja i anonimowość. W przypadku ruchu antyglobalizacyjnego często nadawcy nie są znani personalnie, a odbiorcy przekazu, skupieni podczas wystąpień ruchu, tworzący zróżnicowaną ideowo i wielonarodową masę protestacyjną, nieznającą się wzajemnie, są dla siebie anonimowi. Inaczej jest w przypadku poszczególnych elementów ruchu i jego wydawnictw. Niewielka skala rozpowszechniania odbioru wpływa na znajomość nadawcy treści, ale też odbiorców, którzy żyjąc w jednej społeczności, nie są dla siebie anonimowi. Nadawcy

są natomiast anonimowi dla odbiorców zewnętrznych – spoza ruchu anarchistycznego, często też w ramach ruchu antyglobalizacyjnego i poza nim.

Relacje pomiędzy nadawcami i odbiorcami treści przekazu w komunikowaniu masowym przybierają formę manipulacji i rynkowości. W przypadku ruchu anarchistycznego zwykle nie opierają się na rynkowości interpretowanej przez pryzmat kalkulacji potencjalnych korzyści finansowych i ewentualnych strat. Zyski i straty przybierają tu wymiar niematerialny, liczony w odbiorcach oraz napływie lub odpływie uczestników i sympatyków ruchu. Nie znaczy to, że relacje te nie mają charakteru manipulacyjnego. Bez względu na sposób obliczania zysków i strat (materialny lub niematerialny) przekaz może przybrać formę manipulacji.

Z tym wiąże się zjawisko standaryzacji treści przekazu, charakterystyczne dla komunikowania masowego, a także ich zróżnicowanie, właściwe prasie ruchu anarchistycznego. Standaryzacja komunikowania masowego ma wymiar przedmiotowy (ujednolicone treści), ale też wymiar formy (ujednolicona oprawa). Zróżnicowanie treści przekazu w procesie komunikowania w ruchu anarchistycznym wynika, po pierwsze, z programowego postulatu nieschlebiania najniższym instyktom i gustom, po drugie, z małej skali rozpowszechniania odbioru, po trzecie, ze skierowania przekazu do konkretnego odbiorcy, po czwarte, z trwania nieprofesjonalnych wydawnictw, które wydają czasopisma, kierując się logiką prywatną albo ideologią ruchu, nie zaś zamiarem osiągnięcia zysku materialnego.

Nie zmienia to faktu, że środków komunikowania radykalnych ruchów społecznych nie ominęło zjawisko tabloidyzacji¹⁷. Stanowi ono jednak zaledwie jeden z nurtów przemian w komunikowaniu radykalnych ruchów społecznych. Media anarchistów także schlebiają niskim gustom czytelników (pomimo wspomnianego programowego sprzeciwu wobec takich praktyk i celu, jakim jest odróżnienie od mediów komercyjnych), podają streszczone treści, często plotki w formie wulgarnej i informacje cechujące się powierzchownością. Anarchiści traktują jednak swoje media jako obiektywne i niezależne od wszystkich rodzajów elit, a w szczególności politycznych i gospodarczych, od medialnych monopoli i zasad komercji. Są one dla nich przejawem tendencji przeciwnej do rozwoju środków komunikowania nastawionych na zysk finansowy, z jednostronnym przekazem promującym materialne wartości i konsumpcjonizm, ukierunkowanych na skomercjalizowaną sensację, przekazujących informacje wycinkowe i niezetelne. Tabloidyzacja w mediach ruchu anarchistycznego, w odróżnieniu od tabloidyzacji w mediach komercyjnych, determinowana jest nie finansami, ale

17 Zob. szerzej: *Tabloidyzacja języka i kultury*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław 2010.

ideologią. Jeśli bowiem grupa odniesienia w przekazie ideologicznym jest nosicielem cech właściwych społeczeństwu konsumpcyjnym, wówczas, w zgodzie z logiką pozyskiwania zwolenników ideologii (co traktowane jest jako zysk, ale nie materialny), należy posługiwać się treściami i formą przekazu dostosowanymi do możliwości percepcji tejże grupy. Dla przykładu redaktorzy brytyjskiego pisma „Class War” w następujący sposób scharakteryzowali jego specyfikę: „Naszą gazetę (...) wyróżniają trzy cechy: humor, populizm i przemoc. Ktoś może powiedzieć, że takie wydawanie pisma to działalność pod publiczność. To bzdura, gdyż wielu robotników jest w stanie czytać poważne materiały – »Class War« jest więc także i dla nich, nie tylko dla tych, którzy lubią rzeczy proste. Humor jest dla gazety niezwykle ważny. Przede wszystkim sprawia, iż ludzie chcą ją czytać. Poza tym jest idealnym sposobem na przedstawienie określonych idei. Ludzie zawsze będą pamiętali celny nagłówek i powiedzą o nim kolegom. Humor to potężna broń. Sprawia, że nasi wrogowie wydają się słabi – polepsza to morale. (...) Ludzie lubią rzeczy proste nie dlatego, że są durniami, lecz dlatego, iż potrzebują czasem czegoś lekkiego i prostego. Gazeta, która jest w swej wymowie prosta i łatwa w czytaniu, staje się najlepszą formą pisanej propagandy”¹⁸. Media anarchistyczne cechują zatem tendencje sprzeczne, właściwe epoce globalizacji.

Również treść przekazu prasy ruchu antyglobalizacyjnego i anarchistycznego jest ściśle związana z globalizacją czy też krytyką jej neoliberalnego wymiaru. W przypadku ogółu antyglobalistów treści publicystyki są przejawem kompromisu pomiędzy zróżnicowanymi nurtami tworzącymi ruch i sprowadzają się do krytyki neoliberalnej globalizacji, ewentualnie propozycji reform stanu zastanego. Odzwierciedleniem tego nurtu są propozycje zawarte w *Projekcie deklaracji programowej Obywatelskiej Inicjatywy Opodatkowania Obrotu Kapitałowego (ATTAC)*. Są to następujące postulaty:

- porzucenie paradygmatu nieograniczonego wzrostu gospodarczego,
- zakładanie jednostek gospodarczych i współpraca z instytucjami, które poszerzają zakres demokratycznej kontroli ludzi nad wszystkimi decyzjami, które ich dotyczą,
- rewitalizacja lokalnych społeczności poprzez promowanie maksymalnej niezależności ekonomicznej i politycznej,
- popieranie naturalnej bioróżnorodności oraz prawdziwego zróżnicowania kultury, form społecznych, gospodarczych i politycznych,
- ochrona zasobów naturalnych¹⁹.

18 *Class War...*, s. 30.

19 Obywatelska Inicjatywa Opodatkowania Obrotu Kapitałowego (ATTAC), *Projekt deklaracji programowej*, 15.10.2005, <http://www.attac.pl/?lg=pl&kat=4&dzial=113&typ=2&id=7> (odczyt: 12.01.2012).

Działanie zbiorowe jest zatem możliwe, jak piszą Donatella Della Porta i Mario Diani, „gdy przekaz mobilizacyjny łączy się harmonijnie z jakimś elementami kulturowymi populacji, do której jest skierowany”²⁰. Ruch anarchistyczny podziela zatem wymienione postulaty, dostosowując je do ram protestu antyglobalizacyjnego, ale wyłącznie w zakresie realizacji celów bieżących, krótkoterminowych i minimalistycznych. W dłuższej perspektywie, jako radykalny ruch o cechach polityczności, zmierza do likwidacji państw i gospodarki kapitalistycznej w skali globalnej. Publicystyka ruchu anarchistycznego jest zgodna z treściami przekazu ogółu antyglobalistów albo głównego nurtu tego ruchu o tyle, o ile nie wchodzi w konflikt z minimalistycznymi celami anarchistów i wartościami myśli anarchistycznej, a także jeżeli nie stanowi przeszkody w realizacji celu ostatecznego – wolności bez państwa i innych instytucji przymusowych. Stąd anarchiści są elementem szerokiego synkretycznego sojuszu antyglobalizacyjnego. Ich przekaz medialny i protesty nadają antyglobalizmowi radykalny wymiar, ale jednocześnie chronią go przed możliwym reformizmem, minimalizmem i kompromisowością. Podobnie jak ogół antyglobalistów publicystyka prasowa ruchu anarchistycznego obfituje w treści będące krytyką ubóstwa, podziałów materialnych, rosnącej władzy korporacji transnarodowych, uniformizacji kulturowej, ale w odróżnieniu od głównego nurtu publicystyki antyglobalizacyjnej prasa anarchistyczna w zgodzie z myślą anarchizmu ich krytykę wywodzi z przesłanek maksymalistycznych. Jeśli bowiem antyglobaliści krytykują plany ingerowania organów władzy państwowej w przekaz internetowy, to czynią to w sprzeczności wobec odbierania wolności komunikowania. Dla anarchistów również jest to przejaw ingerencji władzy państwowej w wolność komunikowania, ale interpretowana ona jest jako jeden z wielu obszarów ludzkiej aktywności. To dla anarchistów naturalna konsekwencja istnienia władzy. Według nich tylko jej zlikwidowanie zagwarantuje swobodę komunikowania i realizacji wolności w innych dziedzinach. Pozostali antyglobaliści jednakże nie dążą do zlikwidowania władzy. Ich krytyka opiera się na innych, zróżnicowanych przesłankach.

To łączy się ze sprzecznościami w zakresie powszechności treści antyglobalizacyjnych w publicystyce ruchu anarchistycznego, przy jednoczesnym interpretowaniu świata w kategoriach myśli politycznej sprzed ponad wieku. To cecha charakteryzująca epigonizm sposobów myślenia uczestników ruchu, właściwy dla myśli politycznej będącej w okresie transformacji i zwracającej się ku przyszłości, ale z perspektywy przeszłości. Podobne przejawy cechują myślenie innych radykalnych ruchów sprzeciwiających

20 D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009, s. 90.

się neoliberalnej globalizacji, np. komunistów. Skutkuje to często nieprawidłowymi interpretacjami procesów przemian na świecie, błędnymi diagnozami rzeczywistości, wskazaniem grup odniesienia i deskrypcjami wizji przyszłości. Problem ten nie obejmuje głównego nurtu ruchu antyglobalizacyjnego. Jego myśl nie jest posadowiona w odległej przeszłości. Obejmuje współczesność i zwraca się ku przyszłości.

Istotną tendencją właściwą epoce globalizacji jest upowszechnianie języka angielskiego w komunikowaniu. Wydawnictwa anarchistyczne publikują kalki czasopism w tym języku albo wydają specjalne anglojęzyczne numery czasopism. Także treści na stronach internetowych bywają zamieszczane w językach narodowych i jednocześnie w wersjach obcojęzycznych. W sprzeczności do tego wśród wydawnictw ruchów społecznych zaobserwować można tendencję utrwalającą przekaz w językach narodowych, który nie wynika z nieznamomości języków dominujących. Jest on wynikiem budzenia się idei lokalności i regionalizmu. Przykładem tego jest prasa hiszpańskiego ruchu anarchosyndykalistycznego. Czasopismo „Catalunya” związane z Confederación General del Trabajo publikowane jest w języku katalońskim, zaś Confederación Nacional del Trabajo – Galiza (Confederación Galaica) wydaje „Solidariedade Obreira” w języku galicyskim.

Media ruchu anarchistycznego początku XXI w. odzwierciedlają przemiany właściwe dla okresu globalizacji. Następuje profesjonalizacja periodyków drukowanych, ale i trwanie zinywych form wydawniczych. Rośnie rola internetu w przekazie informacji, szczególnie w realizacji funkcji mobilizacyjnej mediów. Upowszechniany jest język angielski w komunikowaniu, ale zaobserwować można odrodzenie tożsamości regionalnej przejawiającej się w publikacjach w językach narodowych, choć nie dominujących w państwach. Media ruchu cechuje też powszechność treści antyglobalizacyjnych i jednocześnie interpretowanie świata w kategoriach myśli politycznej sformułowanej przez jej prekursorów.

Poza wymienionymi cechami mediów radykalnych ruchów społecznych sam ich rozwój jest wynikiem sprzeczności ery globalizacji. Radykalne media tworzą alternatywną przestrzeń publiczną²¹. To wynik dychotomii tendencji w rozwoju mediów, braku możliwości przebicia się ruchów społecznych do mediów dominujących, często nastawionych na sensację, poszukujących wyrazistych liderów wśród egalitarnych społeczności, ich komercjalizacji i odpolitycznienia. Jest to również związane z cechami systemów medialnych (stopień neutralności dziennikarskiej, poziom rywalizacji na rynku

21 Tamże, s. 245.

mediów)²², a także z odmiennymi ideologiami. Sprzyja to rozwojowi dwóch niezależnych systemów medialnych, z licznymi podsystemami (np. media antyglobalizacyjne, w tym anarchistyczne), choć ich przyszłość nie jest możliwa do określenia, jak nieznane są ścieżki globalizacji.

Bibliografia

- P. Dunin-Wąsowicz, *Inny obieg*, „Polityka” 1991, nr 47 (1803).
- T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005.
- P. Malendowicz, *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008.
- P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013.
- D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, przekł. M. Bucholc, A. Szulżycka, Warszawa 2007.
- M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992.
- Tabloidyzacja języka i kultury*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław 2010.

22 Tamże, s. 244.